

اثر بخشی آموزش‌های شهروندی بر کارکنان شهرداری بجنورد و تأثیرات آن بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی و محیط‌زیستی

محبوبه سلیمان پور عمران^{۱*}، مجید فیض عارفی^۱، شیما محمدزاده^۱،
حمیدرضا سوداگر^۲

*- گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی، بجنورد، ایران.
۲- اداره کل حفاظت محیط زیست خراسان شمالی، بجنورد، ایران.

تاریخ دریافت: مهر ۱۳۹۸ تاریخ پذیرش: دی ۱۳۹۸

چکیده

پژوهش حاضر باهدف بررسی تأثیر آموزش شهروندی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت اجتماعی و مهارت زیست‌محیطی کارکنان شهرداری بجنورد در سال ۹۶ انجام گرفت. تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش نیمه تجربی از نوع پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری، شامل کلیه کارکنان شهرداری بجنورد به تعداد ۸۱۰ نفر هست که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد ۶۰ نفر از کارکنان انتخاب و به دو گروه ۳۰ نفری آزمایش و گواه تقسیم شدند. سپس از هر دو گروه پیش‌آزمون گرفته شد و پس از برگزاری ۱۲ جلسه آموزش‌های شهروندی برای گروه آزمایش، از هر دو گروه پس‌آزمون گرفته شد. برای گردآوری داده‌ها، از پرسشنامه‌های مهارت اجتماعی ماتسون (۱۹۸۳)، رفتار محیط‌زیستی امامقلی (۱۳۹۰) و صفات پنج‌گانه شخصیتی NEO (۱۹۸۵) خرده مقیاس مسئولیت‌پذیری استفاده شد. روایی پرسشنامه‌ها از نوع صوری و محتوایی بوده که مورد تأیید اساتید و خبرگان قرار گرفت. پایایی پرسشنامه مهارت اجتماعی ماتسون ۰/۸۵۹، پرسشنامه رفتار محیط‌زیستی امامقلی ۰/۸۹۹ و پرسشنامه صفات پنج‌گانه شخصیتی NEO خرده مقیاس مسئولیت‌پذیری ۰/۸۲۱ است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار 3 PLS استفاده شده است. مقایسه پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه کنترل نشان داد که تغییر خاصی در داده‌ها به وجود نیامده است. با مقایسه پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه آزمایش نیز تغییر هر بار عاملی مشخص گردید که هر سه متغیر در حالت پس‌آزمون بار عاملی بیشتری داشته‌اند. با توجه به نتایج تحلیل عاملی در مرحله پس‌آزمون بر روی گروه آزمایش، آموزش شهروندی بیش‌ترین تأثیر را بر روی مسئولیت‌پذیری داشته است.

واژه‌های کلیدی: آموزش شهروندی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت اجتماعی، مهارت محیط‌زیستی

مقدمه

با افزایش بی سابقه سرعت جهانی شدن در دوره معاصر، امروزه محدوده آموزش شهروندی گسترده شده و از مرزهای ملی فراتر رفته است تا بتواند دانش آموزان را برای زندگی در دنیای پیچیده و بهم پیوسته امروزی آماده سازد (Gaudelli, 2016). اساساً معنای شهروندی بودن سؤالی است که از اهمیت حیاتی برخوردار است و پاسخ آن به گرایش‌های فلسفی فرد بستگی دارد. نحوه تعریف شهروندی با نوع جامعه و اجتماع سیاسی مورد نظر ما ارتباط تنگاتنگی دارد (Shah, 2019) بر همین اساس بنا به تعریف یونسکو در سال ۲۰۱۵، آموزش شهروندی جهانی به دنبال ایجاد "دانش، مهارت‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌هایی است که فراگیران باید بتوانند در دنیایی فراگیرتر، عادلانه‌تر و صلح‌آمیزتر در آن مشارکت کنند." (Kim, 2019). پیش از ظهور چالش‌های جدید اجتماعی و آموزشی جهانی، مانند جامعه اطلاعاتی، مهاجرت و بی‌تفاوتی سیاسی، لازم بود که دوباره در مورد نقش مدرسه در آموزش شهروندان در سراسر جهان تجدیدنظر شود. آموزش شهروندی دانش آموزان را قادر می‌سازد تا بتوانند ایده‌های خود را خلق کرده و نظرات خود را ابراز کنند، درک کنند که دیدگاه‌های مختلفی در مورد مسائل اخلاقی و اجتماعی وجود دارد و دیدگاه آن‌ها تنها یکی از بسیار تصاویر ممکن است. در این راه، دانش آموزان یاد می‌گیرند که با تفاوت و تنوع کنار آمده و بردباری را تمرین کنند (Zúñiga et al., 2019).

آموزش شهروندی سنگ بنای بسیاری از رده‌های مطالعات اجتماعی است. شورای ملی مطالعات اجتماعی در سال ۲۰۱۰ مطالعات اجتماعی را "مطالعه یکپارچه علوم اجتماعی و علوم انسانی برای ارتقاء شایستگی مدنی" تعریف کرد؛ بنابراین، هدف اصلی مطالعات اجتماعی "کمک به جوانان در تصمیم‌گیری‌های آگاهانه و استدلال برای منافع عمومی به عنوان شهروندان یک جامعه متنوع از لحاظ فرهنگی و دموکراتیک در یک جهان وابسته به هم است" (Kissling, 2018). آموزش شهروندی در کشورهای آسیایی با

جهت‌گیری‌های جمع‌گرایانه خود مانند: "ارائه راهنمایی برای رفتار در زندگی روزمره"، "تشویق آگاهی‌های مدنی"، "تقویت هویت ملی" و "تقویت ارزش‌های خانوادگی" مورد توجه قرار گرفته است. این آموزش‌ها معمولاً باهدف تربیت یک شهروند خوب، کسی که زحمتکش، وفادار، سازگار و مطیع قانون است انجام می‌شود (Sim & Chow, 2019).

تربیت شهروندان فعال و مسؤول کمک بزرگی به پیشرفت فردی و اجتماعی و حفاظت از طبیعت و محیط زندگی می‌کند. این آموزش‌ها می‌تواند توسط خانواده، مدرسه، رسانه‌های همگانی و نهادهای اجتماعی صورت گیرد. (شاه‌محمدی و هاشمی‌پور، ۱۳۹۴) اهمیت آموزش ارزش‌های شهروندی چه از نظر ملی-مذهبی و چه از نظر بین‌المللی تنها به دلیل تغییرات سریع اجتماعی، وجود ایدئال‌ها و تفکرات آزادی‌خواهانه و حرکت جوامع به سوی شکل مردم‌سالاری است. با توجه به این‌که هر جامعه‌ای با عنایت به زمینه‌ی فرهنگی و ارزشی خود، شهروندانی خاص با ویژگی‌های مشخص پرورش می‌دهد و این امر ضامن بقا و تداوم حیات اجتماعی و میزان توسعه هر کشوری است پس باید آموزش‌های شهروندی برنامه‌ریزی‌شده‌ای را برای تمام اقشار جامعه به‌طور وسیع در نظر گرفت (محمدخانی و همکاران، ۱۳۹۲).

مسئولیت اجتماعی در بحث پیرامون چگونگی حفظ رقابت‌پذیری و پایداری در بستر جهانی‌سازی به مفهومی فزاینده تبدیل شده است. این مفهوم برای دفاع از ارزش‌های متعارف و تقویت احساس همبستگی و انسجام استفاده شده است (Santos et al., 2020).

کارول^۱ در سال ۱۹۹۱ مسئولیت اجتماعی شرکت را "تحقق همزمان مسئولیت‌های اقتصادی، حقوقی، اخلاقی و بشردوستانه شرکت" توصیف کرده است (Dhanesh, 2020). مهارت‌های اجتماعی به‌طور معمول به رفتارهای گسسته و هدفمند اشاره می‌کنند که به فرد اجازه می‌دهد تا به‌طور مؤثر با دیگران در محیط خود ارتباط برقرار کند (Kelly et al., 2017). مهارت‌های اجتماعی به

^۱ Carroll

شرایط محیط‌زیستی، آلودگی‌ها و دیگر مشکلات اقتصادی و اجتماعی، ترغیب کارکنان به مسؤولیت‌پذیری اجتماعی می‌تواند نقش مهمی در رفع مشکلات فوق داشته باشد. این مقاله نیز در همین راستا با هدف شناسایی و تبیین تأثیر آموزش شهروندی بر متغیرهای مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های محیط-زیستی انجام شده است. بر همین اساس فرضیات این پژوهش عبارت‌اند از:

فرضیه اصلی پژوهش: آموزش شهروندی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های محیط‌زیستی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.

فرضیه فرعی اول: آموزش شهروندی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.

فرضیه فرعی دوم: آموزش شهروندی بر مهارت‌های اجتماعی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.

فرضیه فرعی سوم: آموزش شهروندی بر مهارت‌های زیست‌محیطی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.

آموزش شهروندی

آموزش شهروندی نقش اساسی در فرایندهای شکل‌گیری و توسعه در کشورهای مدرن دارد. تأمین آن نه تنها نمادی از جامعه مدرن و کشورهای مدرن است بلکه یک پایه اساسی برای وحدت، استمرار و ثبات دولت است (Zhong & Zhang, 2015). همان‌طور که تاویل^۱ در سال ۲۰۱۳ خاطر نشان می‌کند، آموزش شهروندی نوعی از جامعه‌پذیری مدنی و سیاسی است که کم و بیش شامل آموزش صریح از طریق تماس با اعضای خانواده، همسالان و افراد در محیط کار است. (Ghebru & Lloyd, 2020).

هدف از آموزش شهروندی، توسعه شهروندانی است که به نقد موضوعات اجتماعی می‌پردازند. هم‌چنین تربیت شهروندانی است که برای تغییر برانگیخته شده و درگیر اقداماتی در جهت دستیابی به ارزش‌هایی بعضاً فراتر از مرزهای ملی شوند. ارزش‌هایی هم‌چون عدالت اجتماعی و برابری. به‌طور خلاصه، آموزش شهروندی باید در جهت

توانایی شخصی در خواندن، درک و کنترل مؤثر تعاملات اجتماعی برای ارضای انگیزه‌ها و اهداف اشاره دارد. به‌طور خاص‌تر، مهارت‌های اجتماعی توانایی فرد را در درک احساسات، افکار و رفتارهای دیگران در موقعیت‌های اجتماعی منعکس کرده و آن‌ها را ترغیب یا تحت تأثیر قرار می‌دهد. افرادی که مهارت‌های اجتماعی قوی‌تری دارند با احتمال بیشتری افکار دیگران را به‌طور دقیق درک می‌کنند، رفتارهای خود را به‌طور مناسب با خواسته‌های موقعیتی تنظیم می‌کنند و پاسخ‌های دیگران را به‌طور مؤثر کنترل می‌کنند (Yun & Lee, 2017).

پرداختن به چالش‌های محیط‌زیستی هم‌چون کیفیت و حفاظت از آب، تغییرات آب و هوایی و از بین رفتن تنوع زیستی، نیازمند شهروندی است که بوم‌شناسی را درک کند، به محیط‌زیست اهمیت دهد، مهارت لازم برای تجزیه و تحلیل موضوعات پیچیده را داشته باشد و در عمل انگیزه کافی داشته باشد. این ویژگی‌ها با چهار مؤلفه سواد محیط‌زیستی همراه است: دانش محیط‌زیستی، تأثیرگذاری (به‌عنوان مثال نگرش طرفدار محیط‌زیست، حساسیت به محیط‌زیست، خودکارآمدی)، مهارت‌های شناختی (مثلاً تجزیه و تحلیل و حل مسأله) و رفتار محیطی (Szczytko, 2018).

از آن‌جاکه بررسی‌ها نشان می‌دهد محیط باکیفیت پایین می‌تواند بر زندگی افراد تأثیر منفی بگذارد بنابراین دستیابی به کیفیت مطلوب و استاندارد در محیط‌زیست شهر بجزورد نیاز به مطالعه و برنامه‌ریزی بیشتری دارد و چنانچه آموزش‌های شهروندی با رشد و توسعه روزافزون جمعیت شهری همسو نباشد و روحیه مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان نسبت به محیط‌زیست تقویت نشود شاهد افزایش آلودگی‌های محیط‌زیستی در سال‌های آینده خواهیم بود که ضرر و زیان ناشی از آن به‌طور مستقیم هم به شهرداری و هم شهروندان بازخواهد گشت؛ بنابراین با توجه به درک ضعیف و ساده‌گرایانه از آموزش شهروندی در کشورهای آسیایی و درحال توسعه، کمبود توجه به ویژگی‌های متمایز فرهنگ‌ها و اندیشه‌های فراتر از سطح محلی و ملی و نیز با نگاهی به

^۱ Tawil

مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مسئولیت اجتماعی شرکت

فواد ابراهیم مهم‌ترین مسئولیت‌های اجتماعی را مسئولیت اقتصادی، مسئولیت‌های قانونی، اخلاقی (معنوی) و بشردوستانه تعریف می‌کند (Ibrahim, 2017). مسئولیت اجتماعی شرکت، مفهومی است که به موجب آن شرکت‌ها به‌طور داوطلبانه نگرانی‌های اجتماعی و زیست‌محیطی را در فعالیت‌های تجاری خود گنجانیده و بخش مهمی از گفتگوهای بین شرکت و ذینفعان آن‌ها را تشکیل می‌دهد (Hui-Wen, 2020).

بسیاری از شرکت‌ها شیوه‌های مسئولیت اجتماعی شرکت را برای دستیابی به عملکرد پایدار در پاسخ به سرعت بخشیدن به تخریب محیط‌زیست و شرایط رقابتی بازار پذیرفته‌اند (Suganthi, 2019). از نگاه لو و همکاران نیز ابعاد اصلی مسئولیت اجتماعی شرکت عبارت‌اند از: جنبه‌های اجتماعی، جنبه‌های اقتصادی و جنبه‌های زیست‌محیطی (Lu et al., 2020).

مهارت اجتماعی

مهارت‌های اجتماعی راهبردهای ویژه‌ای هستند که به فرد اجازه می‌دهند تا با دیگران به صورت مثبتی در تعامل بوده، دوستی‌ها و شبکه حمایت اجتماعی را گسترش داده و با محیط اجتماعی به‌طور مؤثر کنار آید (Misra, 1992).

مهارت اجتماعی شامل چهار بعد مهارت‌های پایه‌ای مثل مشاهده، مهارت‌های تعاملی، مهارت‌های عاطفی مانند خود افشایی و تشخیص احساسات خود و مهارت‌های شناختی می‌داند (Canney & byrne, 2006).

مالتی و پرن مهارت‌های اجتماعی را به دو بعد مهارت‌های اجتماعی خودگرا و مهارت‌های اجتماعی دیگرگرا تقسیم می‌کنند که آغاز و حفظ تعاملات اجتماعی، مهارت‌های رهبری به عنوان مهارت‌های خود-گرا شناخته می‌شوند، زیرا هدف آن‌ها رضایت از نیازهای فرد است. مهارت‌های اجتماعی دیگرگرا عبارت‌اند از کمک، مراقبت و همکاری، بر اساس توجه به منافع و مزایای دیگران در تعاملات اجتماعی (Malti & Perren, 2016)

گسترش دیدگاه‌های دانشجویان و دانش‌آموزان، ترویج تفکر انتقادی آن‌ها و کمک به ظرفیت آن‌ها برای حرکت در دنیایی که به‌طور فزاینده از نظر فرهنگی متفاوت است، گام بردارد (Sincer, 2019). تعریف مؤلفه‌های آموزش شهروندی پیچیده است زیرا هم مفهوم شهروندی و هم عناصر آموزشی با گذشت زمان تغییر می‌کنند. این مفاهیم پیامدهای متعددی برای زندگی روزمره و نظام‌های آموزشی افراد دارند (Zúñiga et al., 2019).

آموزش شهروندی یک مفهوم چندبعدی شامل مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، محیطی و اخلاقی است (Gearon, 2003). آلن سیرز و وان هبرت چهار بعد مدنی- شهروندی، سیاسی- شهروندی، اجتماعی- اقتصادی شهروندی، فرهنگی- شهروندی را برای آموزش شهروندی در نظر گرفته‌اند (Sears & Hebert, 2005).

کشور سنگاپور بسته به سطح تحصیلات، صریحاً برنامه درسی شهروندی را متمایز می‌کند؛ یعنی دانش‌آموزان در رده‌های بالاتر به CE جهان دسترسی دارند و به دانشجویان در مقاطع پایین‌تر نقش‌های شهروندی در سطح ملی و محلی‌تر اختصاص می‌یابد. یافته‌های این مطالعات با تمرکز بر پیشینه اقتصادی-اجتماعی دانش‌آموزان بوده است (Ho, 2002).

مدارس با اجتماعات و انجمن‌های اقتصادی-اجتماعی پایین‌تر جهت‌گیری و مشارکت شهروندی متمرکز بر سطح محلی/ملی را اتخاذ کرده‌اند. در مقابل، هم دانش‌آموزان و هم معلمان مدارس عالی با پیشینه اقتصادی-اجتماعی بالاتر، بیشتر بر مسائل جهانی تأکید می‌کنند. (Wood, 2014) یونسکو در سال ۲۰۱۵ ابعاد هسته مفهومی آموزش شهروندی جهانی را در سه بعد شناختی، بعد اجتماعی و احساسی و بعد رفتاری اعلام کرده است. (Unesco, 2015) برداشت معلمان از ارتباط و تعریف آموزش شهروندی جهانی تحت تأثیر پیشینه اقتصادی-اجتماعی دانش‌آموزان است (Goren & Yemini, 2017).

درواقع فرد یا جامعه باسواد زیست‌محیطی، کسی است که دانش و نگرش کافی نسبت به محیط‌زیست و موضوعات مرتبط با آن داشته؛ با مهارت و انگیزه در جهت حل مشکلات محیط‌زیستی گام برمی‌دارد و به‌طور فعال در تلاش برای حفظ تعادل فعال بین کیفیت زندگی و محیط است (Owusu, 2017).

مدل مفهومی به‌کار گرفته‌شده در این پژوهش در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

مهارت زیست‌محیطی و سواد محیط‌زیست

آموزش محیط‌زیست از دیدگاه مائورر و باگنر نیز بر چهار جنبه اصلی متمرکز است:

"تأثیر" (ارزش‌ها، نگرش‌ها و حساسیت به محیط‌زیست)
 "رفتار" (سرمایه‌گذاری شخصی، مسئولیت‌پذیری و درگیر بودن به صورت فعال)

"دانش" (به‌عنوان مثال سؤال در مورد رابطه با رفتار محیطی)

"مهارت" (به‌عنوان مثال برگرفته از سند تفلیس) (Maurer & Bogner, 2020).

انتخاب و از این تعداد ۳۰ نفر به عنوان گروه کنترل و ۳۰ نفر به عنوان گروه آزمایش انتخاب شدند. با توجه به هدف این پژوهش که بررسی تأثیر آموزش شهروندی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زیست‌محیطی کارکنان شهرداری بجنورد است، از پرسشنامه‌های مهارت اجتماعی ماتسون (۱۹۸۳)، رفتار زیست‌محیطی امامقلی (۱۳۹۰) و صفات پنج‌گانه شخصیتی NEO^۱ (۱۹۸۵) خرده مقیاس مسئولیت‌پذیری استفاده شده است. ابزار پژوهش شامل سه پرسشنامه بود که در جدول ۱ نشان داده شده است:

مواد و روش‌ها

روش پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ نوع تحقیق، تجربی- نیمه آزمایشی است که به صورت پیش‌آزمون و پس‌آزمون و پیگیری انجام می‌گردد. در این مطالعه، گروه‌ها کاملاً تصادفی انتخاب‌شده و از هر گروه پیش‌آزمون به‌عمل‌آمده و سپس گروه آزمایش را تحت تأثیر متغیر مستقل قرار داده و در انتها نیز از هر دو گروه پس‌آزمون به عمل آورده و تفاوت میانگین نمرات پس‌آزمون و پیش‌آزمون گروه آزمایشی و گروه کنترل باهم مقایسه شده است.

جامعه آماری این پژوهش کلیه کارکنان شهرداری بجنورد به تعداد ۸۱۰ نفر می‌باشد که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد ۶۰ نفر از کارکنان به عنوان نمونه

^۱ Neuroticism-Extraversion-Openness Inventory

جدول ۱- پرسشنامه‌های به کار گرفته شده در این پژوهش

عنوان پرسشنامه	مؤلفه‌های سنجش	مقیاس سنجش
مهارت‌های اجتماعی (۵۶ سؤال) ماتسون ۱۹۸۳	مهارت‌های اجتماعی مناسب ۱۸ سؤال، رفتارهای غیراجتماعی ۱۱ سؤال، پرخاشگری و رفتارهای تکانشی ۱۲ سؤال، برتری طلبی و اطمینان زیاد به خود داشتن ۶ سؤال، رابطه با همسالان ۹ سؤال	مقیاس لیکرت (کاملاً مخالف، ۱؛ مخالف، ۲؛ نظری ندارم ۳؛ موافق، ۴؛ کاملاً موافق، ۵)
رفتارهای محیط‌زیستی (۲۸ سؤال) امامقلی ۱۳۹۰	مصرف گاز ۵ سؤال، مصرف برق ۴ سؤال، مصرف آب ۵ سؤال، استفاده از تولیدات دارای استاندارد ۴ سؤال، حفاظت از منابع طبیعی ۵ سؤال، استفاده از وسایل بازیافتی ۵ سؤال.	مقیاس لیکرت (کاملاً مخالف، ۱؛ مخالف، ۲؛ نظری ندارم ۳؛ موافق، ۴؛ کاملاً موافق، ۵)
سنجش صفات پنج‌گانه شخصیتی (۱۲ سؤال) NEO ۱۹۸۵	این پرسشنامه شامل ۶۰ سؤال است که جهت ارزیابی ۵ عامل اصلی شخصیت (مسئولیت‌پذیری، دل‌پذیری، تطابق‌پذیری/خوشایندی، برون‌گرایی، روان‌رنجوری) به کار می‌رود. در این پژوهش از سؤالات مربوط به مسئولیت‌پذیری با شماره‌های ۱-۱۵-۲۰-۲۵-۳۰-۳۵-۴۰-۴۵-۵۰-۵۵-۶۰ استفاده شده است.	مقیاس لیکرت (کاملاً مخالف، ۱؛ مخالف، ۲؛ نظری ندارم ۳؛ موافق، ۴؛ کاملاً موافق، ۵)

هفته‌ای ۳ جلسه ۱ ساعته آموزش داده شد. جلسات آموزش به شکل کارگاه آموزشی برگزار شد و هر مهارت در یک جلسه آموزش داده شد. پس از گذشت یک ماه از پایان دوره آموزشی، گروه مورد اجرای پس‌آزمون قرار گرفتند و آزمون‌های قبلی دوباره اجرا گردید تا با نمرات پیش‌آزمون دو گروه (آزمایشی و کنترل) مقایسه گردد. جهت توصیف متغیرهای پیش بین و ملاک از آماره‌های میانگین و انحراف معیار استفاده شده و تحلیل استنباطی داده‌ها به کمک تحلیل عاملی تأییدی انجام شد. شکل ۲ مراحل اجرای مطالعات میدانی پژوهش را نشان می‌دهد:

روایی سه پرسشنامه از نوع صوری محتوایی می‌باشد که توسط اساتید و صاحب‌نظران تأیید گردید سپس از طریق اجرای طرح مقدماتی تعداد ۳۰ سؤال به‌طور تصادفی میان ۳۰ نفر از آزمودنی‌ها توزیع گردید ضریب آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۵ برای پرسشنامه مهارت اجتماعی ($\alpha = 0/859$)، برای پرسشنامه رفتار محیط‌زیستی ($\alpha = 0/899$) و برای پرسشنامه سنجش صفات پنج‌گانه شخصیتی (NEO) مؤلفه مسئولیت‌پذیری (با وجدانی) ($\alpha = 0/821$) به دست آمد. پس از اجرای پیش‌آزمون، برای گروه آزمایشی، دوره آموزش شهروندی به مدت ۱۲ جلسه آغاز گردید و

شکل ۲- مراحل اجرای تحقیق

نتایج

آمار توصیفی

در این بخش نتایج آمار توصیفی ارائه شده است.

جدول ۲- آمار توصیفی داده‌ها

متغیر	مؤلفه	میانگین	میانگین ثابت	واریانس
مهارت اجتماعی	مهارت اجتماعی	۱۴۷/۹۸	۱۶۸	۲۶۴/۷۵
	مهارت‌های اجتماعی مناسب	۶۶/۹۸	۵۷	۱۲۴/۶۲
	رفتارهای غیراجتماعی	۱۸/۳۳	۳۳	۳۶/۴۹
	پرخاشگری و رفتارهای تکانشی	۲۲/۰۷	۳۳	۵۳/۳۹
زیست محیطی	برتری طلبی، اطمینان زیاد به خود داشتن	۱۶/۴۳	۱۸	۲۸/۶۶
	رابطه با همسالان	۲۴/۱۵	۲۷	۱۶/۶۲
	زیست محیطی	۹۹/۲۸	۸۴	۲۵۰/۳۷
	مصرف گاز	۱۹/۱۶	۱۵	۱۴/۷۵
	مصرف برق	۱۶/۲۴	۱۲	۶/۶۸
	مصرف آب	۱۷/۴۰	۱۵	۱۷/۶۳
	استفاده از تولیدات دارای استاندارد	۱۵/۱۵	۱۲	۸/۰۱
	حفاظت از منابع طبیعی	۱۳/۵۳	۱۵	۱۲/۱۶
	استفاده از وسایل بازیافتی	۱۶/۰۱	۱۵	۱۴/۶۰
	مسئولیت پذیری	۱۹/۲۴	۳۰	۱۸/۷۵

در جدول بالا، مقدار میانگین مهارت اجتماعی ۱۴۷/۹۸ می‌باشد که در حد متوسط می‌باشد. مقدار میانگین محیط‌زیستی ۹۹/۲۸ می‌باشد که بالاتر از حد متوسط است. مسئولیت‌پذیری با مقدار ۱۹/۲۴ مقدار پایینی را نشان می‌دهد. خلاصه نتایج آزمون فرضیات در جدول ۳ ارائه شده است:

جدول ۳- خلاصه نتایج آزمون فرضیات پژوهش

فرضیات	نتایج
فرضیه اول: آموزش شهروندی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.	آموزش به گروه آزمایش در مسئولیت‌پذیری مؤثر است؛ یعنی آموزش کارکنان در ایجاد مسئولیت‌پذیری اهمیت بسزایی دارد.
فرضیه دوم: آموزش شهروندی بر مهارت‌های اجتماعی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.	آموزش به گروه آزمایش در ارتقاء مهارت‌های اجتماعی کارکنان مؤثر است.
فرضیه سوم: آموزش شهروندی بر مهارت‌های محیط‌زیستی کارکنان شهرداری تأثیر معنی‌داری دارد.	آموزش به گروه آزمایش در مهارت‌های محیط‌زیستی مؤثر است و بیانگر این است که آموزش به کارکنان در ارتقاء مهارت‌های محیط‌زیستی آن‌ها مؤثر است.

نتیجه آزمون فرضیه اول:

مسئولیت‌پذیری اجتماعی راهبردی مقابله‌ای برای پاسخگویی به نگرانی‌های اجتماعی، محیط‌زیستی و توسعه پایدار است، از طرفی مسئولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان پدیده‌ای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی نه تنها در بهبود زندگی تک‌تک افراد نقش دارد، بلکه نوعی زندگی سالم و مثبت را برای افراد و جامعه فراهم می‌آورد. بنابراین تعامل آموزش شهروندی با ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمان را قادر به خلق ارزش و نوآوری می‌سازد و این خود منجر به بهره‌وری نیروی انسانی می‌شود. بنابراین از مدیران و متولیان دانش، انتظار می‌رود با آموزش شهروندی و برخورداری کارکنان از مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ضمن خلق دانش‌های جدید به عنوان سرمایه‌های پنهان، برای رفع مشکلات سازمان و جامعه نقش فعالی را ایفا نمایند.

نتیجه آزمون فرضیه دوم:

آموزش شهروندی عامل مهمی در نهادینه شدن حقوق شهروندی است. آموزش شهروندی منجر به تحکیم و تقویت نظام ارزشی مهارت‌های اجتماعی و شهروندی در جهت استحکام دموکراسی و مشارکت پایدار شهروندان با کارکنان شهرداری می‌گردد. این مؤلفه ضامن بقاء و تداوم حیات اجتماعی و میزان توسعه همه‌جانبه جوامع صنعتی و رو به پیشرفت است. نقش دیگر این مؤلفه، ارائه اطلاعات و آگاهی در مورد مسائل عمومی جامعه در ابعاد محلی، ملی و جهانی است. چنین آموزه‌هایی واجد فضایل و اخلاق مدنی و جمعی است و جستجویی برای مساوات‌طلبی است. در واقع آموزش شهروندمداری در یک سازمان و میان کارکنان باعث این شده که تمام اعضای سازمان از حس شهروندی مثبتی برخوردار باشند و از حقوق مشخص اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی بهره‌مند گردند.

یادگیری پارامترهای آموزش رفتار شهروندی به افزایش کیفیت زندگی جمعی و تقویت مهارت‌های اجتماعی در زندگی کمک شایانی می‌کند. آموزش‌های شهروندی در افزایش کیفیت عملکرد کارکنان بسیار اثرگذار است، این

آموزه‌ها به تقویت اخلاق اجتماعی و بسط همبستگی اجتماعی یک جامعه در سطح محلی، ملی و جهانی کمک خواهد کرد. آموزش شهروندی هم‌چنین بخشی از وظایف مدیریت شهری است، در واقع دولت و نهادهای قانون‌گذار، سازمان‌های ملی و محلی، تشکل‌های مدنی و ... از طریق آموزش حقوق شهروندی و مهارت‌های زندگی جمعی و شناخت اصول مدیریت شهری نقش بارزی در تربیت کارکنان و به تبع آن شهروندان خواهند داشت. بر این اساس توجه به مقوله آموزش شهروندی و تقویت مهارت‌های اجتماعی باید از اعم برنامه‌های دولت باشد.

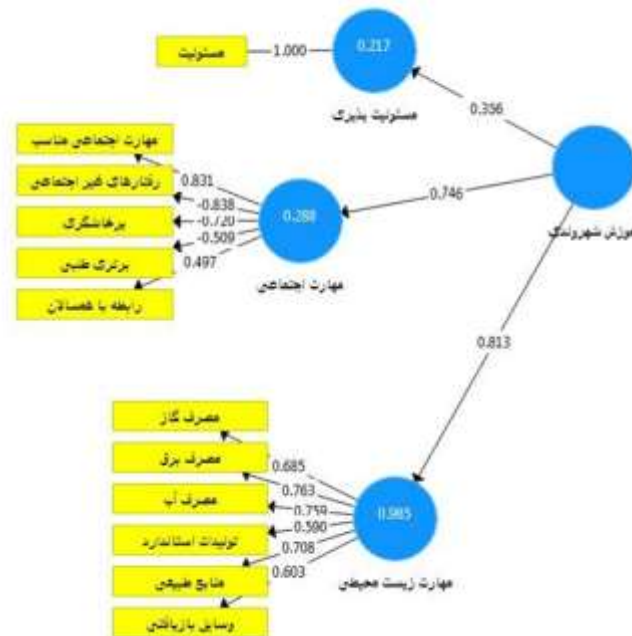
نتیجه آزمون فرضیه سوم:

با نگاهی به وضعیت محیط‌زیست در عصر حاضر می‌توان گفت، در بیشتر زمینه‌ها مانند آلودگی هوا، دفع و بازیافت زباله و فاضلاب و... که هر یک به‌تنهایی سلامت شهروندان را به مخاطره می‌اندازند، برای جلوگیری از روند تخریب و بروز بحران، باید تمام توان بشر به خدمت درآید. متأسفانه سیر نزولی کیفیت محیط‌زیست و تخریب آن ادامه دارد و این به آن دلیل است که تمام افراد خواسته و ناخواسته عامل تخریب محیط‌زیست خود هستند. بدین تربیت افزایش آگاهی افراد در حفاظت از محیط‌زیست اهمیت دارد. بنابراین با توجه به اینکه به‌منظور پیشگیری از بحران محیط و تباهی مصیب بار آن اقدامات دولت به‌تنهایی کافی نیست و هر شهروندی که بتواند از بسیاری از اثرات نامطلوب محیط‌زیست دنیای امروز به نحوی جلوگیری کند، موظف است که خود را در این امر سهیم بداند یعنی همه مردم در حفاظت از محیط‌زیست مشارکت نمایند و این مقدور و قابل اجرا نیست جز با افزایش آگاهی مردم؛ لذا با افزایش سطح آگاهی کارکنان جهت ارتقاء مهارت‌های محیط‌زیستی از طریق آموزش‌های شهروندی می‌توان گامی مهم در حفظ محیط‌زیست برداشت و با توجه به ارتباط کارکنان با شهروندان آموزش اصولی کارکنان در تقویت مهارت‌های زیست‌محیطی شهروندان نیز مؤثر می‌باشد و می‌تواند گامی مؤثر جهت استفاده بهینه از منابع طبیعی و وسایل بازیافتی باشد.

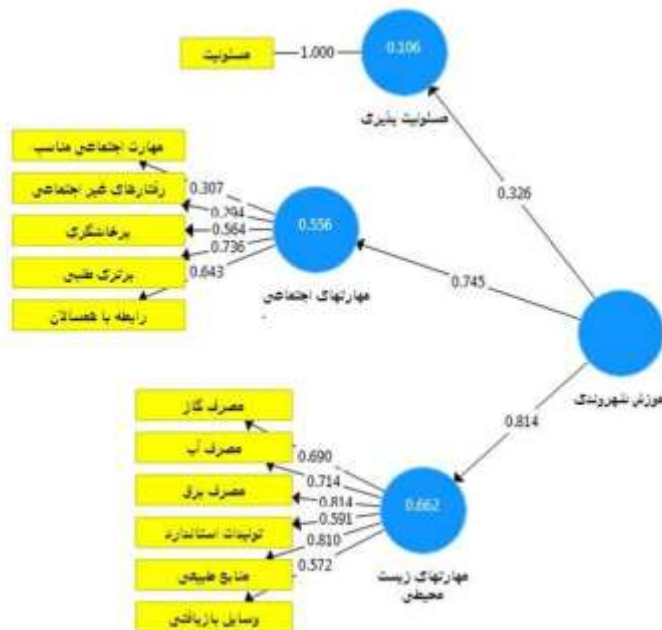
۲-۴- آمار استنباطی به کمک روش تحلیل عاملی
برای به دست آوردن میزان تأثیر هر عامل در آموزش

شهروندی شکل ۳ تا ۶ ارائه شده است.

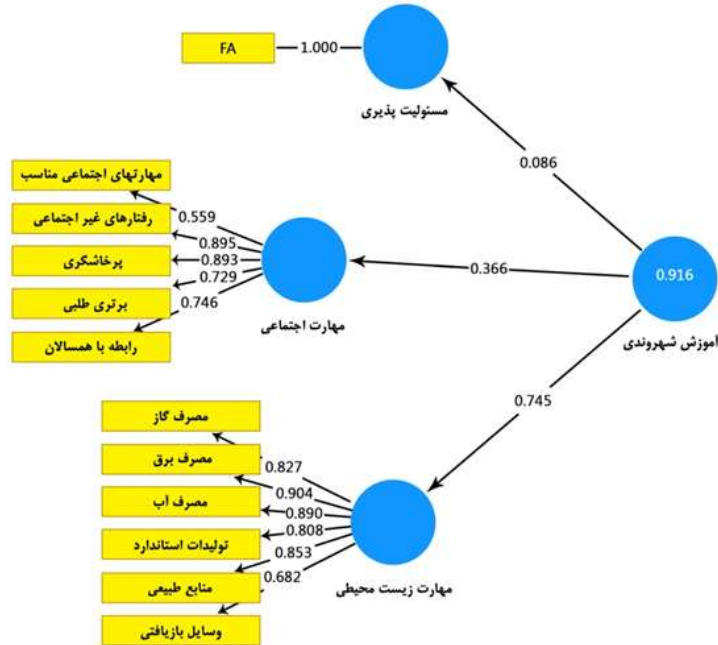
شکل ۳- مرحله پیش آزمون گروه کنترل

میزان تأثیر مسؤولیت پذیری ۳۲ درصد، مهارت های اجتماعی ۷۴ درصد و مهارت های زیست محیطی ۸۱ درصد به دست آمده است.

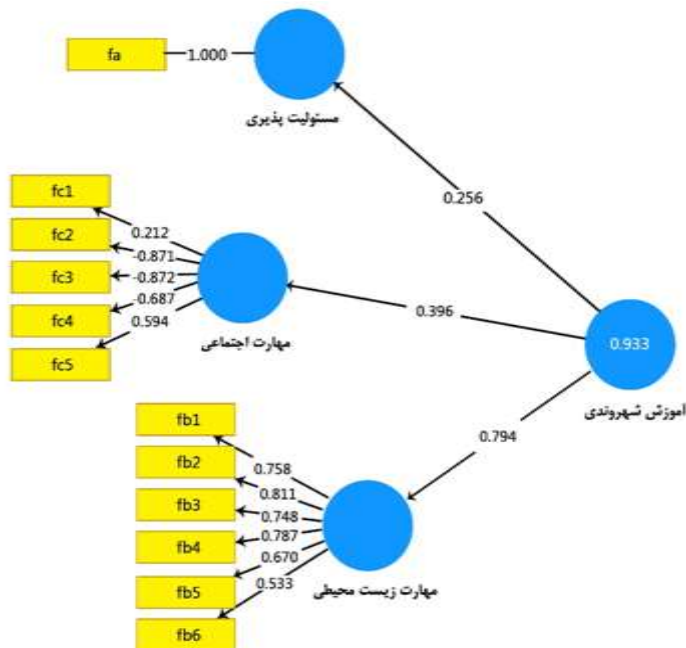
شکل ۴- مرحله پس آزمون گروه کنترل

میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۳۵ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۷۴ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۸۱ درصد است.

شکل ۵- مرحله پیش‌آزمون گروه آزمایش

میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۸ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۳۶ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۷۴ درصد است.

شکل ۶- مرحله پس‌آزمون گروه آزمایش

آموزش شهروندی افزایش یابد مسؤولیت پذیری کارکنان نسبت به دو مؤلفه (مهارت‌های اجتماعی و محیط‌زیستی) بیشتر تحت تأثیر قرار می‌گیرد و ارتقا می‌یابد.

بحث

نتایج آمار توصیفی مربوط به متغیرهای تحقیق حاکی از آن بود که مقدار میانگین مسؤولیت‌پذیری با مقدار ۱۹/۲۴ مقدار مناسبی را نشان می‌دهد. مقدار میانگین مهارت اجتماعی ۱۴۷/۹۸ در حد متوسط هست. مقدار میانگین محیط‌زیستی ۹۹/۲۸ بالاتر از حد متوسط می‌باشد.

بنابراین بر اساس یافته‌های پژوهش، هرچه کارکنان از سطح آموزش‌های شهروندی بیشتری برخوردار باشند، از مهارت اجتماعی، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و مهارت محیط‌زیستی بالایی برخوردار می‌باشند که این مهم امکان تحقق و دستیابی به شاخص‌های توسعه در هر یک از بخش‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و محیط‌زیستی و در نهایت توسعه پایدار شهری را به میزان قابل توجهی افزایش می‌دهد.

از آن‌جا که کارکنان شهرداری‌ها از جمله کسانی هستند که بیش‌ترین ارتباط را با ارباب‌رجوع خود دارند، بنابراین برخورداری کارکنان از مهارت اجتماعی بالا، در جلب رضایت ارباب‌رجوع نقش مهم و اساسی را ایفا می‌کند؛ بنابراین آموزش این مهارت‌ها بایستی در رأس برنامه‌های منابع انسانی شهرداری‌ها باشد. هم‌چنین کارکنانی که از مهارت‌های محیط‌زیستی کافی برخوردار باشند با انجام اقدامات فردی و گروهی برای حفظ و اعتلای تعادل بین کیفیت زندگی انسانی و کیفیت محیط‌زیست تلاش می‌کنند تا از جامعه‌ای سالم برخوردار باشیم.

- نتایج فرضیه اول پژوهش مبنی بر تأیید تأثیر آموزش شهروندی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی کارکنان شهرداری شهرستان بجنورد با یافته‌های پژوهش‌های مالکی زاده و قلتاش (۱۳۹۵)، جهانیان و احمدی (۱۳۹۲)، اسدبگی (۱۳۹۵)، تقوایی یزدی (۱۳۹۵)، کوهی

میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۲۵ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۳۹ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۷۹ درصد به‌دست آمده است.

- نتایج تحلیل عاملی برای به دست آوردن میزان تأثیر هر عامل در آموزش شهروندی در مرحله پیش‌آزمون گروه کنترل نشان داد میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۳۲ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۷۴ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۸۱ درصد بوده است.

- نتایج تحلیل عاملی برای به دست آوردن میزان تأثیر هر عامل در آموزش شهروندی در مرحله پس‌آزمون گروه کنترل نشان داد میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۳۵ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۷۴ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۸۱ درصد بوده است.

با مقایسه پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه کنترل متوجه می‌شویم تغییر خاصی در داده‌ها به وجود نیامده است.

- نتایج تحلیل عاملی برای به دست آوردن میزان تأثیر هر عامل در آموزش شهروندی در مرحله پیش‌آزمون گروه آزمایش نشان داد میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۸ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۳۶ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۷۴ درصد بوده است.

- نتایج تحلیل عاملی برای به دست آوردن میزان تأثیر هر عامل در آموزش شهروندی در مرحله پس‌آزمون گروه آزمایش نشان داد میزان تأثیر مسؤولیت‌پذیری ۲۵ درصد، مهارت‌های اجتماعی ۳۹ درصد و مهارت‌های محیط‌زیستی ۷۹ درصد به‌دست آمده است.

با مقایسه پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه آزمایش به تغییر هر بار عاملی پی می‌بریم. هر سه متغیر در حالت پس‌آزمون بار عاملی بیشتری داشته‌اند.

با توجه به نتایج تحلیل عاملی در مرحله پس‌آزمون بر روی گروه آزمایش، آموزش شهروندی بیش‌ترین تأثیر را بر روی مسؤولیت‌پذیری داشته است؛ بنابراین هرچه

۲. امام قلی، ل.، ۱۳۹۰. بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی (مطالعه موردی: استان کردستان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.
۳. براتیان، ا.، ۱۳۹۵. نقش آموزش مهارت های اجتماعی بر میزان کم رویی دانش آموزان دختر. اولین اجلاس بین المللی پژوهش های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران. قم، دبیرخانه دائمی اجلاس.
۴. تقوایی یزدی، م.، ۱۳۹۵. رابطه مؤلفه های سلامت سازمانی با اعتماد سازمانی و مسؤلیت پذیری اجتماعی دبیران آموزش و پرورش ساری. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. سال ۷، شماره ۳، پیاپی ۲۷، صفحات ۹۵ تا ۱۱۶.
۵. تیمورنژاد، ک.؛ یوزباشی، ع. و ابراهیمی، م.، ۱۳۹۶. عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی با تأکید بر توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: شهرداری زنجان). فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری. جلد ۵، شماره ۱۹، صفحات ۷۹ تا ۹۵.
۶. جهانیان، ر. و حمدی، م.، ۱۳۹۲. نقش آموزش شهروندی بر میزان پذیرش اجتماعی مدیران فرهنگی در سازمان های آموزشی. فصلنامه مطالعات مدیریت شهری. سال ۵، شماره ۱۵، صفحات ۹۹ تا ۱۰۸.
۷. رادمنش، ع. و سعدی پور، ا.، ۱۳۹۶. اثربخشی آموزش مهارت های اجتماعی در انگیزش و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهر تهران. فصلنامه روانشناسی مدرسه. دوره ۶، شماره ۲، شماره پیاپی ۲۲، صفحات ۴۴ تا ۶۳.
۸. زمانی مقدم، ا. و سعیدی، م.، ۱۳۹۲. بررسی تأثیر آموزش محیط زیست بر ارتقای دانش، نگرش و مهارت معلمان مقطع ابتدایی منطقه ۱۲ آموزش و پرورش تهران. فصلنامه آموزش

(۱۳۹۵) و جین و درزدنکو (۲۰۱۴) و بسیاری

تحقیقات دیگر در این زمینه همسو می باشد.

- نتایج فرضیه فرعی دوم پژوهش مبنی بر تأیید تأثیر آموزش شهروندی بر مهارت های اجتماعی کارکنان شهرداری شهرستان بجنورد با یافته های پژوهش های رادمنش و سعدی پور (۱۳۹۶)، براتیان (۱۳۹۵)، واحدی و خوش نظر (۱۳۹۵)، سراج امانی و همکاران (۱۳۹۴)، دوبینزو همکاران (۲۰۱۰)، و بسیاری تحقیقات در این زمینه همخوانی و همسویی معنایی دارد.

- نتایج فرضیه فرعی سوم پژوهش مبنی بر تأیید تأثیر آموزش شهروندی بر مهارت های زیست محیطی کارکنان شهرداری شهرستان بجنورد همسو با نتایج پژوهش کرامتی نژاد (۱۳۹۵)، سلیمان پور و همکاران (۱۳۹۵)، کریمی و همکاران (۱۳۹۴)، زمانی مقدم و سعیدی (۱۳۹۲)، مؤمنی (۱۳۹۴)، تیکسوز و همکارانش (۲۰۱۰)، چوهان و همکارانش (۲۰۱۷) بوده است.

نتایج فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر تأیید تأثیر آموزش شهروندی بر مسؤلیت پذیری اجتماعی و مهارت های اجتماعی و مهارت های محیط زیستی کارکنان شهرداری می تواند با یافته های پژوهش های نیازی و جعفرپور (۱۳۹۴)، نجار نهاوندی و همکاران (۱۳۹۴)، تیمورنژاد و همکاران (۱۳۹۶)، مآماری (۲۰۱۳)، نینز (۲۰۱۳)، لورنس (۲۰۱۷) و بسیاری تحقیقات دیگر در این زمینه همسو می باشد.

منابع

۱. اسدبگی، ر. و صمدی، ع.، ۱۳۹۵. بررسی رابطه عزت نفس مدیران بر مسؤلیت پذیری کارکنان جمعیت هلال احمر استان همدان. نخستین اجلاس بین المللی پارادایم های نوین مدیریت- هوش تجاری و سازمانی. تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

- مطالعه: کارکنان دانشگاه تبریز). فصلنامه توسعه اجتماعی. دوره ۱۰، شماره ۴، صفحات ۳۳ تا ۵۸.
۱۵. مالکی‌زاده، ف. و قلناش، ع.، ۱۳۹۵. اثربخشی آموزش مهارت‌های شهروندی بر مسؤولیت پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه ناحیه ۴ شیراز. اجلاس ملی دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامع روانشناسی ایران، تهران، مؤسسه برگزارکننده همایش‌های توسعه محور دانش و فناوری سام ایرانیان.
۱۶. محمدخانی، ک.؛ محمد داودی، ا. و حسینی، س.، ۱۳۹۲. عوامل مؤثر بر رضایت فراگیران از آموزش‌های شهروندی سراهای محله شهر تهران. فصلنامه مطالعات مدیریت شهری. سال ۵، شماره ۱۴، صفحات ۲۷ تا ۳۸.
۱۷. مؤمنی، م.، ۱۳۹۴. بررسی تأثیر آموزش محیط‌زیست در دانش، نگرش و مهارت محیط‌زیستی به‌روزان خانه‌های بهداشت مطالعه موردی: شهرستان خوانسار. دومین اجلاس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها با محوریت کشاورزی، منابع طبیعی، محیط‌زیست و گردشگری، تبریز، دبیرخانه دائمی اجلاس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها.
۱۸. نجار نیاوندی، م. و آبخوش، م.، ۱۳۹۴. سنجش تأثیر آموزش شهروندی بر توانمندسازی زنان مطالعه موردی منطقه ۶ شهرداری تهران. زن در توسعه و سیاست. دوره ۱۳، شماره ۱، صفحات ۱۳۱ تا ۱۴۹.
۱۹. نیازی، م. و جعفرپور، م.، ۱۳۹۴. رابطه میان آموزش‌های شهروندی با میزان پایبندی به فرهنگ شهروندی مورد مطالعه: شهروندان تهرانی در سال ۱۳۹۳. فصلنامه شهر پایدار. جلد ۲، شماره ۲، صفحات ۱ تا ۱۸.
- محیط‌زیست و توسعه پایدار. دوره ۱، شماره ۳، صفحات ۱۹ تا ۳۰.
۹. سراج امانی، ج. و بگ زاده، ش.، ۱۳۹۴. بررسی تأثیر نقش مهارت‌های اجتماعی در توان بخشی شغلی کارکنان تأمین اجتماعی شهر اردبیل. دومین اجلاس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت و فرهنگ ایرانی اسلامی. اردبیل، موسسه پیشگامان فرهیختگان فرهنگ و اندیشه ولیعصر، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان اردبیل.
۱۰. شاه محمدی، ع. و هاشمی پور، س.، ۱۳۹۴. بررسی نقش برنامه‌های آموزشی و سریال‌های شبکه ۵ تلویزیون در آموزش مهارت‌های شهروندی. مطالعات رسانه‌ای. سال ۱۰، شماره ۲۹، صفحات ۸۹ تا ۹۸.
۱۱. صالحی، ص. و امام قلی، ل.، ۱۳۹۱. مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای محیط‌زیستی (مطالعه مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج). مسائل اجتماعی ایران. سال ۳، شماره ۱، صفحات ۱۲۱ تا ۱۴۷.
۱۲. کرامتی نژاد، ح.، ۱۳۹۵. میزان اثربخشی دوره‌های آموزش شهروندی بر رفتار زنان خانه‌دار شهر تهران در امر مدیریت پسماندهای خانگی (مطالعه موردی زنان خانه‌دار منطقه ۱۸ تهران). همایش بین‌المللی زنان و زندگی شهری، تهران، شهرداری تهران.
۱۳. کریمی، م.؛ جعفری نیا، غ.؛ معصومی جهتلو، م. و شفیع‌نسب، ا.، ۱۳۹۴. بررسی دانش، نگرش و مهارت محیط‌زیستی دانشجویان فنی و مهندسی. اولین اجلاس بین‌المللی و چهارمین اجلاس ملی آموزش مهندسی (با تکیه بر فن آوری‌های نوین یادگیری)، شیراز، دانشگاه شیراز.
۱۴. کوهی، ک.، ۱۳۹۵. بررسی تأثیر سلامت سازمانی بر مسؤولیت پذیری اجتماعی (مورد

29. **Goren, H. and Yemini, M., 2017.** The global citizenship education gap: Teacher perceptions of the relationship between global citizenship education and students' socio-economic status. *Teaching and Teacher Education*, 67. 10.1016/j.tate.2017.05.009.
30. **Ho, Li-Ching., 2009.** Global Multicultural Citizenship Education: A Singapore Experience, *The Social Studies*, 100:6, 285-293.
31. **Hui-Wen C.S.; El-Manstrly, D.; Tseng, M.L. and Ramayah, T., 2020.** Sustaining customer engagement behavior through corporate social responsibility: The roles of environmental concern and green trust. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 262.
32. **Ibrahim, N.A.F., 2017.** The relationship between corporate social responsibility and employer attractiveness in Egypt: The moderating effect of the individual's income. *Contemporary Management Research*. Vol. 13, No. 2, pp: 81-106. <https://doi.org/10.7903/cm.17430>
33. **Jin, G.K. and Drozdenko, R.G., 2010.** Relationships among Perceived Organizational Performance Outcomes: an Empirical Study of Information Technology Professional, *Journal of Business Ethics*, vol.92, 341-359.
34. **Kelly, A., 2017.** Developing social skills. *Tizard Learning Disability Review*. Vol. 22, No. 3, pp: 159-163.
35. **Kim, Y., 2019.** Global citizenship education in South Korea: ideologies, inequalities, and teacher voices. *Globalisation, Societies and Education*. Vol. 17, No. 2, pp: 177-193.
36. **Kissling, M.T., 2018.** Social studies and beyond: attending to informal citizenship education in schools. *Social Studies Research and Practice*. Vol. 13, No. 2, pp: 289-300. <https://doi.org/10.1108/SSRP-06-2017-0033>
37. **Lawrence, B.N. and Stevens, J., (Eds.) 2017.** *Citizenship in Question: Evidentiary Birthright and Statelessness*. Duke University Press.
38. **Lu, J.; Ren, L.; Yao, S.; Qiao, J.; Mikalauskiene, A. and Streimikis, J., 2020.** Exploring the relationship between corporate social responsibility and firm competitiveness. *Economic Research*
۲۰. واحدی، ر. و خوش نظر، ا.، ۱۳۹۵. رابطه بین مهارت های اجتماعی با عزت نفس کارکنان سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان قزوین. دومین همایش ملی پژوهش های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی.
21. **Canney, C. and Byrne, A., 2006.** Evaluating Circle Time as a support to social skills development - Reflections on a journey in school-based research. *British Journal of Special Education*. 33. 19 - 24.
22. **Chauhan, R., Ghosh, P., Rai, A. and Kapoor, S., 2017.** Improving transfer of training with transfer design: Does supervisor support moderate the relationship?, *Journal of Workplace Learning*, 29 (4), 268-285
23. **Costa, P.T., Jr. and McCrae, R.R., 1985.** *The NEO Personality Inventory manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
24. **Dhanesh, G., 2020.** Who cares about organizational purpose and corporate social responsibility, and how can organizations adapt? A hypermodern perspective. *Business Horizons*. 10.1016/j.bushor.2020.03.011.
25. **Dobbins, N., Higgins, K., Pierce, T., Tandy, R.D. and Tincani, M., 2010.** An analysis of social skills instruction provided in teacher education and in-service training programs for general and special educators. *Remedial and Special Education*, 31(5), 358-367.
26. **Gaudelli, W., 2016.** *Global Citizenship Education: Everyday Transcendence*. New York, NY: Routledge.
27. **Gearon, L., 2003.** *How Do We Learn to Become Good Citizens? A Professional User Review of UK Research Undertaken for the British Educational Research Association*. Nottingham: BERA
28. **Ghebru, B. and Lloyd, M., 2020.** From civic to citizenship education: Toward a stronger citizenship orientation in the Ethiopian CEE curriculum. *International Journal of Educational Development*. 72. 102143. 10.1016/j.ijedudev.2019.102143.

50. **Sim, J.B.Y. and Chow, L.T., 2019.** Confucian thinking in Singapore's citizenship education. *Journal of Moral Education*.
51. **Sincer, I.; Severiens, S. and Volman, M., 2019.** Teaching diversity in citizenship education: Context-related teacher understandings and practices. *Teaching and Teacher Education*. Vol. 78, pp: 183-192.
52. **Suganthi, L., 2019.** Examining the relationship between corporate social responsibility, performance, employees' pro-environmental behavior at work with green practices as mediator. *J. Clean. Prod.* 232, 739e750.
53. **Szczytko, R.; Stevenson, K.; Peterson, M.N.; Nietfeld, J. and Strnad, R.L., 2018.** Development and validation of the environmental literacy instrument for adolescents. *Environmental Education Research*.
54. **Teksoz, G., Sahin, E. and Ertpinar, H., 2010.** A New Vision for Chemistry Education Students: *Environmental Education, International Journal of Environmental & Science Education*, 5(2), 131-149.
55. **UNESCO. 2015.** *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. Paris: UNESCO.
56. **Wood, B.E., 2014.** Researching the everyday: young people's experiences and expressions of citizenship, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 27 (2), pp.214-32, doi:10.1080/09 518398.2012.737047
57. **Yun, Y.J. and Lee, K.J., 2017.** Social skills as a moderator between R&D personnel's knowledge sharing and job performance. *Journal of Managerial Psychology*.
58. **Zhong, M. and Zhang, J., 2015.** Analysis of the citizenship education of China's junior high school stage. *Asian Education and Development Studies*. Vol. 4, No. 2, pp: 190-203.
59. **Zúñiga, C.; Cárdenas, P.; Martínez, R. and Valledor, L., 2019.** Teachers' classroom practices for citizenship education: Experiences of teachers rated as outstanding. *Citizenship. Social and Economics Education*. 204717341988797. 10.1177/2047173419887972.
- Ekonomiska Istraživanja. Vol. 33, No. 1, pp: 1621-1646.
39. **Maamari, S.A., 2013.** *The education of future citizens*. Kuwait: Carnegie.
40. **Malti, T. and Perren, S., 2016.** *Soziale Kompetenz bei Kindern und Jugendlichen: Entwicklungsprozesse und Förderungsmöglichkeiten* (2nd ed.). Stuttgart: Kohlhammer.
41. **Matson, J., 1983.** Development of a rating scale to measure social skills in children: The matson evaluation of social skills with youngsters (MESSY). *Behaviour Research and Therapy*. Vol. 21, No. 4, pp: 335-340.
42. **Maurer, M. and Bogner, F.X., 2020.** Modelling environmental literacy with environmental knowledge, values and (reported) behavior, *Studies in Educational Evaluation*, Vol. 65.
43. **McCrae, R.R. and Costa, P.T., 1985.** Updating Norman's adequate taxonomy: Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 49, pp: 710-721.
44. **Misra A., 1992.** Generalization of social skills through self-monitoring by adults with mild mental retardation. *Except Child*. 58(6):495-507.
45. **Niens, U., 2013.** *Citizenship Education in Divided societies*. University of Ulster, Coleraine: Routledge. Retrieved from www.tandfonline.com.
46. **Owusu, G.M.Y.; Ossei Kwakye, T.; Welbeck, E.E. and Ofori, C.G., 2017.** Environmental literacy of business students in Ghana. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. Vol. 18, No. 3, pp: 415-435.
47. **Santos, G.; Marques, C.S.; Justino, E. and Mendes, L., 2020.** Understanding social responsibility's influence on service quality and student satisfaction in higher education. *Journal of Cleaner Production*.
48. **Sears, A. and Hebert, Y., 2005.** *Citizenship education*. canadian education association. In: www.cea.ca/media/en/citizenship_education.
49. **Shah, Q., 2019.** *Citizenship education in the United Kingdom and the adult migrant*. Education, Citizenship and Social Justice.

The Effectiveness of Citizenship Education on Employees of Bojnourd Municipality and Its Effects on Social Responsibility, Social Skills and Environmental Skills

Mahboubeh Soleimanpour Imran ^{1*}, Majid Feyz Arefi ¹, Shima Mohammadzadeh ¹,
Hamidreza Soodagar ²

1 * - Department of Educational Sciences, Bojnourd Branch, Islamic Azad University, Bojnourd, Iran.

2- Northern Khorasan Provincial Office of Environment, Bojnourd, Iran.

Abstract

The purpose of this study was to investigate the effect of citizenship education on social responsibility, social skills and environmental skills of Bojnourd municipality employees in 2018. The present study is an applied research and the method is quasi-experimental with pre-test and post-test and control group design. The statistical population is all 810 employees working in Bojnourd municipality and 60 employees were selected through simple random sampling. They were divided into two groups of 30 people, experimental and control group. Then, pretest was taken from both groups, and after 12 sessions of citizenship education for the experimental group, post-test was taken from both groups. For collecting pre-test and post-test data, Matson's social skills (1983), Imamqoli environmental behavior (2011) and accountability subscale NEO's five personality traits (1985) questionnaires were used. The validity of the questionnaires was of a formal and content type approved by the professors and experts. The reliability of Matson's social skills questionnaire was 0.859, the environmental behavior questionnaire 0.899 and the NEO five-personality trait questionnaire was 0.821. To analyze the collected data, descriptive statistics (frequency distribution, mean, standard deviation) and inferential statistics (confirmatory factor analysis) and SPSS 22 and PLS 3 software were used. Comparison of pre-test and post-test in the control group showed that there was no significant change in the data. By comparing the pre-test and post-test in the experimental group, the change of each factor was determined that all three variables had a more factor load in the post-test state. According to the results of factor analysis in the post-test stage on the experimental group, citizenship education had the greatest impact on social responsibility.

Key words: Citizenship Education, Social Responsibility, Social Skills, Environmental Skill